

Костицький В.В.

академік Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВСТУПНЕ СЛОВО

У цьому числі журналу «Соціологія права» розпочинає публікації статей провідних підрозділів – кафедр теорії, філософії та історії права і держави закладів вищої освіти. Першою презентує наукові доробки своїх працівників **кафедра теорії права та держави одного із найдавніших навчальних закладів України – Київського національного університету імені Тараса Шевченка**, створена одночасно з університетом у 1835 році як «кафедра енциклопедії законодавства та російських державних законів». Від початку діяльності її історія пов'язана з іменами видатних вчених, які поєднували у тому числі адміністративну роботу на посадах декана юридичного факультету або навіть ректора Університету з науковою роботою.

Відзначимо, що для більшості з них, як і сучасних представників нашої кафедри, важливим є моральний зміст права. Тут назвемо проф. Костянтина Неволіна (1806–1855), який отримав освіту у Берлінському університеті та слухав лекції таких фундаторів юридичної науки, як Фрідріх Карла Савіньї, Георг Гегель, автора відомих праць з виникнення та розвитку права, для якого право проявляється у поведінці людини через мораль. Використовуючи у викладанні енциклопедії законодавства історико-філософський підхід, вчений багато уваги приділяв дослідженню джерел права та аналізу практики застосування права, європейської методики освітньої роботи, чим заслужив високі оцінки сучасників, зокрема Ф. Савіньї. Треба зауважити, що прихильником історичної школи права також був і проф. Микола Іванішев, який розглядав право як продукт історичного розвитку внутрішнього життя народу, присвятив ряд своїх публікацій історії слов'янського права. Викладач історії філософії права проф. Микола Пилипкевич виходив із Арістотелівського поділу права на природне і позитивне, високо оцінював творчість життя Томи Аквінського та його моральні правила як основу взаємозв'язку права і релігії, називав засновником природного права Гуго Гроція нового часу та його розвідки взаємодії права і моралі.

Ще одна унікальність та особливість наукової творчості представників нашої кафедри та теоретико-правової школи Київського університету – її соціолого-правова спрямованість. Тут можемо згадати проф. Михайла Володимирського-Буданова, який став визнаним фахівцем з історії національного права, якого пізніше із зрозумілим зараз перебільшенням навіть назвали

засновником школи українського права, а його основні праці «Огляд історії руського права» та «Хрестоматія з історії руського права», у яких вчений виділяв три періоди розвитку руського права (княжий, період Московської і Литовської держави та імперський період), пережили по кілька видань та продемонстрували близький до соціологічного підхід у наукових дослідженнях вченого у взаємозв'язку права з економікою, політикою, культурою, релігією та освітою, співвідношенні права як народної творчості і закону.

Ці ідеї знайшли свій подальший розвиток у працях проф. Миколи Ренненкампа та проф. Євгена Спекторського. Перший досліджував соціологічні проблеми права із позицій юридичного позитивізму та з використанням історичного методу, стверджував, що системи природного права створюються людьми і не можуть бути позбавленими протиріч, а саме право твориться відповідно до законів природи. Правом він із чисто позитивістських позицій називав тільки те, що існує як закон, визнаний суспільством; право – вищий закон, зовнішня сила, а мораль – внутрішній духовний закон.

Проф. Євген Спекторський запам'ятався не тільки як ректор Університету та завідувач кафедрою енциклопедії права, але й як викладач енциклопедії права, вчений, який розвивав соціологічну юриспруденцію, виявився одним із основоположників нормативно-соціологічного підходу до права, вважаючи право захищеним інтересом та пов'язаним із суспільним життям народу, а правознавство – соціально-моральною соціологією, яка покликана вирішувати проблеми обов'язку, справедливості як етичними питаннями, приписами законодавця як соціологічними і політичними питаннями, а також питаннями практичної юстиції. Як і інші представники Київської школи права, Євген Спекторський в основу праворозуміння ставить питання співвідношення права і моралі, розрізняє право і закон.

Значний вклад у розвиток соціології права належить проф. Євгену Трубецькому, у якого ідея відродженого природного права будувалася на релігійній основі. Критикуючи представників історичної школи права, Євген Трубецький виділяв три етапи становлення природно-правової доктрини: право у давньоримських вчених як природний розум світотворення, право як воля Всевишнього у Томи Аквінського та право як розумна природа людини у Гуго Гроція. Таким чином, вчений намагався поєднати позитивізм соціології права у її тодішньому розвитку з природно-правовим вченням, стверджував, що

в утворенні права задіяні як історичний колективний досвід, так і ідея розуму, а тому право є поєднанням особистого і суспільного елементів, поєднанням об'єктивного (сукупність норм) та суб'єктивного (право як міра свободи) елементів. Розглядаючи співвідношення права і моралі, проф. Євген Трубецькой твердив, що право і мораль не виключають одне одного, а тому намагався поєднати принципи моральності у праві з принципами розвитку прав, відносин свідомість і переконання людини до джерел природного права, вважав право і права людини засобом недопущення свавілля держави та обмеження влади.

Розвиток теоретико-правової думки суголосно із європейськими підходами як одну із ознак школи правознавства Київського університету демонстрував своїм творчим життям представник кафедри та один із засновників української соціології права Богдан Кістяківський. Завдяки навчанню у Берлінському, Гейдельберзькому та Паризькому університетах він був знайомий не тільки із працями, але й слухав лекції Зіммеля, Єлінека, а також Віндельбанда, Ціглера, Кнаппе в Страсбурзькому університеті, де захистив докторську дисертацію «Суспільство та індивідуальність», яка дістала високу оцінку в німецькій філософській літературі. Вчений розглядав право із соціологічних підходів як соціальне явище, а звідси засіб контролю суспільства за особою, розкриваючи поняття права, зводив через чотири основних визначення: державно-організаційне, соціологічне, психологічне, нормативне як рівноцінні.

Він справедливо вважається одним із українських розробників теорії правової держави, яка у Б. Кістяківського є реалізацією суверенітету або верховенства народу, побудованою на засадах людиноцентризму (людина й держава – це два поняття, що взаємодоповнюють один одного).

Теоретико-правовий плюралізм у творчості вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка зберігається як тенденція і зараз. Разом із тим відзначимо, що для творчості представників нинішньої кафедри теорії права та держави, як і раніше, характерними є дослідження взаємодії права і моралі, моральності закону, значна роль належить соціологічному підходу до вивчення і викладання права, на основі чого відбувається на базі теоретико-правових та філософсько-правових досягнень вчених становлення і розвиток школи соціології права: видається журнал «Соціологія права», проводяться щорічно конференції, присвячені проблема соціології права, захищено кілька кандидатських дисертацій у цій галузі, опубліковано монографічні дослідження, у тому числі і творчості основоположника соціології права Євгена Ерліха, присвячені проблемам обмеження влади правом, юридичної конфліктології та колізій у праві, реалізації права, тлумачення права, правоутворення, цінності права як соціального явища, законодавчої техніки, юридичної відповідальності та ін. Запрошуємо кафедри теорії права, філософії права закладів вищої освіти також презентувати свою історію та науковий доробок на сторінках нашого журналу.